

JEOTURİZMİN TÜRKİYE’DEKİ POTANSİYELİNİN KIRSAL KALKINMA AÇISINDAN İNCELENMESİ

Aziz Cumhur Kocalarⁱ

ÖZ

Kitlesel turizm yerini zamanla bireysel turizme bırakırken, bozulmamış doğal alanlara yönelik bir turizm akımı başlamış, bu alanların daha planlı ve kontrollü olarak turizme açılması gerektiğine inanılmıştır. Ekoturizm bu planlı ve kontrollü gelişmeyi sağlamak üzere yaygın kabul gören ve kendini diğer turizm türlerine nazaran yenileyen yegâne turizm hareketidir. Ekonomik, ekolojik ve sosyal kültürel boyutlarıyla ekoturizmi sürdürülebilir bir yapıda geliştiren güncel uygulamalardan bazıları bu çalışmanın da konusu olmaktadır. Jeoturizm, yerkürede jeolojik ve jeomorfolojik miras alanlarında gerçekleşen bir turizm şeklidir. Jeoturizm, jeosit veya jeolojik miras durumundaki doğal varlıkları, mağara, kanyon veya etkileyici yer şekillerini görmek, tanımak veya inceleme amaçlı yapılan turizm çeşididir. Jeoturizmi eğitim turizmi içinde de sayabilmek mümkündür. Bu anlamda Türkiye coğrafyası potansiyel bir jeoturizm bölgesinde yer almaktadır. Çalışmada Türkiye’de jeoturizm odaklı eğitim yoluyla kırsal kalkınma olanakları sorgulanmıştır. Ayrıca Türkiye’deki kırsal sosyolojinin izinde kırsal gelişim dinamiklerinin geçmişten gelen izlerini yine kırsal sahadan seçilen jeolojik ve jeomorfolojik açıdan değerli bazı doğal yerleşmeler üzerinden de sürmeyi hedeflemektedir. Sürdürülebilir turizm anlayışı çerçevesinde çeşitlenen turizm türleri arasındaki farklara da vurgu yapan çalışma, jeoturizm bilincinin ekoturizm benzeri bir etki yaratabileceği varsayımını test etmiştir.

Anahtar Sözcükler: jeomiras, jeoturizm, dağlar, milli parklar, Türkiye

AN INVESTIGATION OF TURKEY’S POTENTIAL OF GEOTOURISM IN TERMS OF RURAL DEVELOPMENT

ABSTRACT

While mass tourism has been replaced by individual tourism over time, a tourism trend has started for undisturbed natural areas, it was believed that these areas should be opened to tourism in a more planned and controlled manner. Ecotourism is the only tourism movement that is widely accepted and renews itself compared to other types of tourism to ensure this planned and controlled development. Some of the current practices that develop ecotourism in a sustainable structure with its economic, ecological, and social cultural dimensions are also the subject of this study. Geotourism is a form of tourism that takes place in the geological and geomorphological heritage areas of the world. Geotourism is also an educational tourism. In this sense, the geography of Turkey is also located in a potential geotourism region. The study questions the possibilities of rural development in Turkey through geotourism-oriented education. In addition, it aims to trace the dynamics of rural development from the past in the footsteps of rural sociology in Turkey through some villages with geologically and geomorphologically valuable natural settlements selected from the rural fields. Emphasizing the differences between the diversified tourism types within the framework of sustainable tourism understanding, the study tests the assumption that geotourism awareness can create an ecotourism-like effect.

Keywords: geoheritage, geotourism, mountains, national parks, Turkey

GİRİŞ

21. yüzyılda ülkelerin ekonomisini, coğrafyasını ve sosyolojik yapılarını etkileyen turizm sektörü dünyada eğlence/dinlenme faaliyeti olmakla birlikte farklı coğrafyalarda doğal ve beşerî

ⁱ Doktor Öğretim Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Niğde-TÜRKİYE. ORCID: [0000-0003-0580-9530](https://orcid.org/0000-0003-0580-9530). E-posta: azizcumhurkocalar@gmail.com.

Gönderim (Submission): 11.10.2021

Kabul (Acceptance): 25.12.2021

unsurlar hakkında bilgi edinme merakının giderildiği bir sektör haline de dönüşmüştür. Dolayısıyla doğal alanların korunması, korunarak bu alanların birer ekonomik kaynağa dönüştürülmesi, yerel halkın sürece dahil edilmesi, alan yönetim planlarının çıkarılması gibi bir dizi gelişme ekoturizm, kırsal turizm, jeoturizm gibi sınıflandırmalarla turizm içinde yer bulmuştur. Doğa-turizm sürecinin planlı adımlarının atıldığı ilk yer, 1872’de, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Yellowstone Milli Parkı’dır (Akbulut Özpay, 1986). Milli parklar diğer dünya ülkeleri tarafından kabul görmüş ve hızla yaygınlaşmıştır. Dünyada doğa ve doğal kaynakların kullanımı ve gelecek nesillere bu mirasın aktarılması amacıyla 1948 yılında Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) kurulmuştur (Yücel ve Babuş, 2005). 1950’li yıllardan sonra bu kuruluşların varlığı ile doğa turizmi ve koruma çalışmalarında ekolojik boyutunun ağırlık kazandığı görülür. Yeryüzünü oluşturan yer şekilleri ve jeolojik oluşumların korunmasına yönelik adımlar ise geç atılmıştır. 1990 yılında Fransa’da yeryüzü miraslarının korunmasına yönelik yapılan bir toplantıda jeolojik ve jeomorfolojik mirasların bir arada bulunduğu alan olarak tanımlanan “jeopark” (Akbulut, 2014, s. 30) ve devamında bu miraslardan yerel halkın katılımıyla turizm amaçlı yararlanmayı amaçlayan jeoturizm kavramları ortaya çıkmıştır. Dünya ülkeleri jeoturizmi, günümüzdeki turizmde önemli kullanma ve koruma faaliyetlerinden biri olarak kabul etmektedirler.

Türkiye’nin doğa koruma ve turizm faaliyetlerinden bir arada yararlanmanın tarihi ise çok eski değildir. Türkiye’de 1950 öncesi Erken Cumhuriyet Dönemi’nde yasal düzenlemelerle temelleri atılmaya başlanılmış olan doğa koruma ve planlama çalışmalarının 1950’li yıllar ile artık koruma bilincini geliştirmeye başladığı görülmektedir. 1950 sonrası farklı statülerde koruma alanları ilan edilmiş ve planlamaları yapılmaya başlanmıştır. Türkiye’de, “Milli Park” deyiminin Çevre Mevzuatı’na girişi (1956 tarihli ve 6831 sayılı Orman Kanunu, 4. ve 25. md.) önemlidir. Türkiye’nin ilk milli parkı Yozgat Çamlığı Milli Parkı (1958) ilk planlı doğa koruma çalışmasıdır. Türkiye’de doğal, tarihi ve arkeolojik değerler, doğal bitki toplulukları, ornitolojik, jeolojik, jeomorfolojik özellikler taşıyan 46 milli park bulunmaktadır. Bu alanlardan da gerek ekoturizm gerekse jeoturizm boyutuyla yararlanılmaktadır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Ekonomik, jeolojik ve sosyal kültürel boyutlarıyla sürdürülebilir bir yapı sunan jeoturizm, bu çalışmanın konusu olmaktadır. Çalışma, Türkiye’de jeoturizm odaklı eğitim yoluyla kırsal kalkınma olanaklarını sorgulayan bir çaba içerisindedir. Ayrıca Türkiye’deki kırsal sosyolojinin izinde kırsal gelişim dinamiklerinin geçmişten gelen izlerini, kırsal sahadan seçilen jeolojik ve jeomorfolojik bakımdan değerli bazı tarihi doğal ve ekolojik açıdan eşsiz dağlık yerleşmeler üzerinden de sürmeyi hedeflemektedir. Jeoturizm, jeopark, jeomiras ve jeositlerle ilgili yabancı ülke örneklerine de kısaca yer verilmektedir.

Çalışma, aslında son 25 yıl içinde Türkiye’de iki farklı bölgedeki hassas dağlık kırsal alanlarda yaşanılardan eğitici yönde (ders çıkarıcı) bir yaklaşım içinde kalmaktadır. Bu amaçla çalışmada “olmayana ergi metodu” kullanılmıştır. Böylece geçmişin aksine yakın gelecekte olumlu bir yönde gerçekleştirebilecek kırsal koruma ve kalkınma sağlayıcı çalışmalara yönelik tasarıların ve planların çok daha katı bir şekilde uygulanma gerekliliklerine vurgu yapmaktadır. Bu yönde geçmiştekine benzer yaşanabilecek olumsuz olasılıklara karşı önlem almaktadır. Eğitim sosyolojisi araçlarıyla koruma ve kullanma dengesine vurgu yaparak turizmde bilinç arttırma gayretlerini önemsemekte ve desteklemektedir. Günümüzdeki sürdürülebilir turizm anlayışı çerçevesinde çeşitlenen turizm türleri arasındaki farklılara da vurgu yapan çalışma, jeoturizm bilincinin ekoturizmdeki gibi benzeri etkiler yaratabileceği varsayımını test etmektedir.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Çalışma; sit türlerinin tanım ve kapsamaları, jeomiras/jeopark, jeoturizm ve jeoturist inisiyatifleri, Türkiye’de jeoturizmin eğitim turizmdeki potansiyel yeri, jeoturizmin kırsal planlama ve kalkınmada öne çıkan yanları şeklinde verilen alt başlıklar üzerinden incelenmiştir. Çalışmada Türkiye’den iki adet saha örneği (Kaçkar Dağları Milli Parkı; Nemrut Dağı Milli Parkı) ele alınmış ve seçilen bu saha örnekleri üzerinden kırsal yaşam da jeoturizm ile sağlıklı bağların kurulup kurulamadığı araştırılmıştır.

Sit Türlerinin Tanım ve Kapsamları

Sit türleri farklı gruplar halinde anılır ve 2004 yılı itibariyle Türkiye’de bulunan sit alanlarının sayısı da Tablo 1’de verilmiştir.

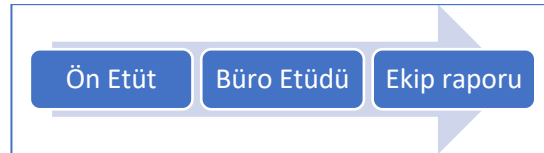
Tablo 1. 2004 İtibariyle Türkiye’deki sit türleri, sayıları ve genel kapsamaları.

Sit türleri	Sit sayıları	Kapsamı
Kentsel sit	188 adet	İnsan yapısı eserler ile bu eserlerin bulunduğu yerleri ifade eder.
Tarihi sit	125 adet	
Arkeolojik sit	5278 adet	
Doğal sit	831 adet	İlginç özellik ve güzelliklere sahip olan ve ender bulunan korunması gerekli alanlar ve taşınmaz tabiat varlıkları ifade eder.

Kaynak: Türkiye’deki korunan alanların sayıları, çeşitli kaynaklarda da bildirilmektedir. Tablo bu kaynaklardan yararlanılarak yazar tarafından türetilmiştir (Yeşil Atlas, 2003; Yücel, 2005).

Bu tanımların dışında “taşınmaz tabiat varlığı” için ayrıca alttaki gibi bir tanım bulunmaktadır: “Jeolojik devirlerle, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olup, ender bulunmaları veya özellikleri ve güzellikleri bakımından yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan korunması gerekli taşınmazlar.” Bu tanımın “doğa anıtı” ile benzerliği olduğu da ayrıca belirtilmelidir.

Doğal peyzajı etkileyen faktörlerden olan jeolojik yapı her bölgede birbirinden çok farklı heterojen özelliklere sahip olabilir. Doğa koruma alanlarındaki taramalarda milli parkların belirlenmesi aşamalarında her alan için izlenen yol, Şekil 1’deki gibi verilebilir. Şekil 1’de söz konusu edilen ekip, farklı meslek disiplinlerinden oluşmaktadır (peyzaj mimarı, bölge plancısı, jeolog, coğrafyacı, jeomorfoloğ, hidrobiyolog, arkeolog, ornitholog, ekolog, tarihçi, orman mühendisi, mimar, çevre mühendisi, sosyolog, vb.).

Şekil 1. Doğa koruma alanlarında milli parkların belirlenmesi aşamaları.

Jeolojinin alan seçimlerine olan etkisi ile bu yapılar incelenebilmektedir. Alanların tespitinde ve bazen jeolojik dönem kalıntılarının sayısı öne çıkan özellikler iken bazen de orman kaynakları yönetiminde endemik bitkilerin oluşturduğu çeşitlilikler değerli olabilmektedir.

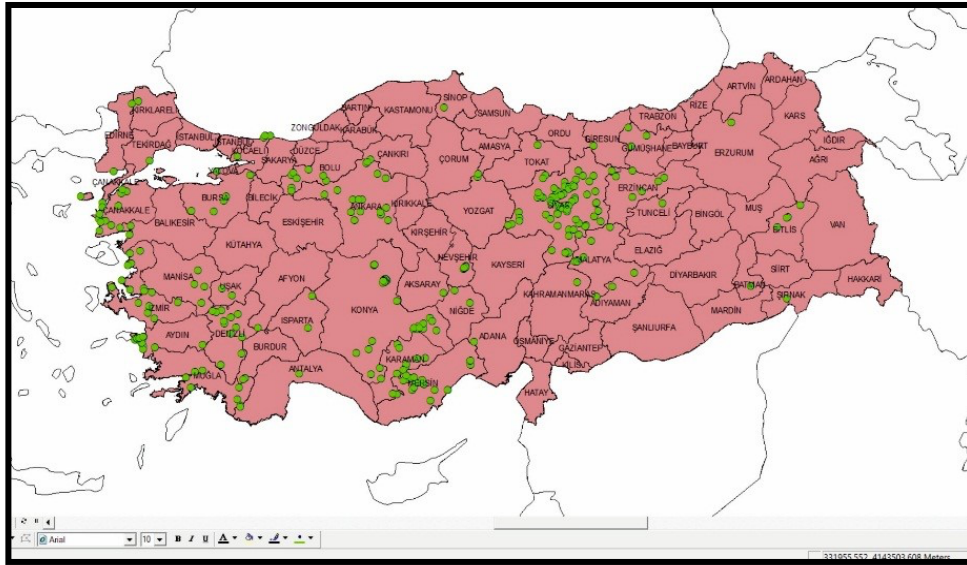
Jeomiras/Jeopark

Miras coğrafyalar, insanın yok edici etkisine karşı günümüze varana kadar direnerek ayakta kalabilmiş eşsiz alanlardır. Doğal yaşam açısından dünya ölçeğinde önemli alanların yanında,

benzersiz jeolojik, arkeolojik, tarihsel ve kültürel özelliklere sahip yerler de miras coğrafya olarak tanımlanabilir (Yeşil Atlas, 2003).

İnsanın doğadaki ayak izlerinin hızla büyümesi, coğrafyanın kendine özgü fizyonomisini de ortadan kaldırmaktadır. Kıvrım, fay, tabaka ve canlı izleri gibi çok özel yer şekilleri de hızla yok edilmektedir. Bu yok oluş Dünya'nın tarihinin de yok oluşu anlamına gelmektedir. Jeolojik mirası koruma çalışmaları ilk kez 1991 yılında Fransa'nın Digne Kenti'nde yapılan "Jeolojik Mirası Koruma Sempozyumu" ile başlamıştır. Bu sempozyumda alınan kararlar tüm ülkelerde yayımlanarak jeolojik mirası korumak için çağrı yapılmasını sağlamıştır. Ortak bildiri Türkiye'nin de içinde bulunduğu 30 ülke tarafından kabul edilmiştir. Dünyada çeşitli ülkelerden geoparkları ve güncel çalışmaları incelemek gerekirse UNESCO Geopark Network adresinden ayrıntıları takip etmek mümkündür.

Türkiye'de de 1999 yılında kurulan JEMİRKO (Jeolojik Mirası Koruma Derneği) ülkenin jeolojik miras envanterini çıkararak bu doğal anıtların korunmaya alınması için çalışmalar yapmaktadır. Yapılan çalışmalar sonucu Türkiye'de 28 adet Jeolojik Miras Alanı belirlenmiştir (Yeşil Atlas, 2003; JEMİRKO, 2021). Türkiye'de jeolojik miras alanı olabilecek potansiyele sahip yaklaşık 380 adet öneri alanlarının envanteri (CBS programı-ARCGIS 9.3) veri tabanına aktarılmaya başlamıştır. MTA-TUJEMAP sayfasında Türkiye'deki jeomiras alanları görünmektedir (Şekil 2). Türkiye'de başta gelen bazı jeolojik miras alanlarının önemi ve mevcut durumu hakkında bir rapor da ayrıca yayımlanmıştır (TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası, 2021).

Şekil 2. Türkiye'deki jeomiras alanları (MTA-TUJEMAP, 2021).

MTA tarafından güncellenerek düzenlenen Türkiye Jeolojik Miras Alanları Ulusal Envanteri Protokolü - Alan Öneri Formu verilerine göre önerilen alanlara ait özelliklerden bazıları Tablo 2 ile görselleştirilerek sunulmaktadır.

Tablo 2. Jeolojik miras alanının ayırt edici karakteristik özelliği.

Alanın ayırt edici karakteristik özelliği			
Jeomorfolojik	Jeokimya	Tektonik	Jeoteknik
Mineralojik	Stratigrafik	Jeofizik	Sedimantolojik
Paleontolojik	Petrolojik	Hidrojeolojik	Magmatik
Maden Yatakları	Metamorfik		
Jeolojik Miras Alanına Özgü Kriterler			
Estetik güzellik	Bilimsel Önemi		Eğitimsel Önemi
Genel Jeolojik Durumu			
Baskın alan	Sedimanter		Volkanik
Plütonik	Masif/ birlik/ yaş özellikleri:		Metamorfik
Nadirlik	Yörenin sürdürülebilir kalkınmasına etkisi		Turizm Potansiyeli
Alanına Özgü Kriterler			
Yerel	Ulusal	Bölgesel	Uluslararası

Kaynak: Türkiye Jeolojik Miras Alanları Ulusal Envanteri Protokolü.

Türkiye'nin volkanik dağları, fay hatları ve kıyı şeridinin uzunluğunun yanı sıra kıtalar arası geçiş coğrafyasında oluşu ve üç iklim kuşağında yer alışı pek çok doğal zenginlik yaratmaktadır. Türkiye'de jeolojik miras alanı olabilecek potansiyele sahip yaklaşık 380 adet alan önerisi getirilmiş ve değerlendirilmiş olması bu potansiyelin açıkça bir kanıtıdır.

Jeoturizm ve Jeoturist İnisiyatifleri

Jeoturizm ekolojik yaklaşımlara da hassas olan alanlarda gerçekleşen önemli bir turizm şeklidir. Ancak son yıllarda taş ve maden ocakları kritik bir tehdit alanı oluşturmaktadır, bu yüzden “endüstriyel” sebeplerde göz önünde bulundurularak, hassas “jeolojik alanların” ve nadir görülen jeomirasın korunması için acilen önlemler alınmalıdır.

Jeomirasın saptanması ve korunmasına dair dünya çapında oldukça iyi bir duruma gelmiş örnek çalışmalar vardır, korunan bu miras örnekleri zamanla değer kazanmış ve tanınmıştır. Ayrıca bu tür “jeolojik alanların” ortak bir bilinçle korunmasına yönelik girişimler de olmuştur. Küresel stratejik jeokoruma düşüncesinin oluşmasına yönelik girişimler, sürecin gelişiminde önemli bir kaldıraç etkisi yaratmıştır. İşte tüm bu başarılı koruma çalışmaları, ulusal kapsamda da desteklenmeli ve coğrafyamıza özgü yaklaşımlara paralel şekilde geliştirilmelidir.

Diğer yandan jeoturizm/jeopark/jeomiras/jeosit konusundaki bilimsel çalışmalar da arttırılmalıdır. Bunlara paralel olarak alanların görselleştirilmesi ve sanal yollarla canlandırılması gibi eğitsel ve destekleyici diğer çalışmalar da artmaya başlayacaktır. Böylece sivil toplum girişimleri ve inisiyatifleri de bu sürece katılacak, jeokorumanın yaygınlaştırılmasına yönelik önemli bir destek sağlama yolunda gelişim gösterilmesine yardımcı olacaklardır. Jeokoruma bilincinin artması için ayrıca ekoturistler gibi jeoturistlerin de zamanla daha etkin hale gelmesi beklenmektedir. Sonuç olarak bu eğitsel yanı ağır basan gelişim sürecinde jeoturist inisiyatif gruplarının turizmde yer bulduğu görülecektir (Şekil 3). Zincirleme eklemlenen süreçlerle jeokoruma bilinci zamanla arttırılacaktır.

Şekil 3. Kattevennen'deki (Genk) jeolojik kaya bahçesindeki (Stenenpad) ziyaretçiler, Hoge Kempen Ulusal Parkı, fotoğraf: Robert Croes (Dreesen, 2012).

Türkiye'de Jeoturizmin Eğitim Turizmindeki Potansiyel Yeri

Jeolojik ilgi; biyolojik, tarihi ve kültürel elemanlarla da oldukça ilişkilidir. Dolayısıyla jeolojik ilginin gelişimine ve jeokoruma bilincinin oluşumuna dair disiplinlerarası yanlar, burada anılması gereken eğitici boyutun zenginliğini Şekil 4 ile açıkça göstermektedir. O yüzden jeoturizm öncelikle eğitim turizmi içinde de anılarak yer bulabilir. Sonuç olarak Türkiye coğrafyasının da dünyada jeoturizme oldukça uygun bir potansiyel geçiş bölgesinde yer aldığı söylenebilir.

Şekil 4. Jeolojik ilginin biyolojik, tarihi ve kültürel elemanlarla ilişkisi (Carreras, Druguet, 2000).

Diğer yandan 2012 yılına kadar biyoçeşitlilik yasa tasarısının ülke gündemine dört kez getirilip, sivil toplum örgütlerince yükselen itirazlar ve tartışmalar sonunda geri çekildiği hatırlanmalı ve o boşluklar içeren taslak metinler ile amacından uzaklaşan kanunlaşma süreci de ayrıca hiç unutulmamalıdır (Kocalar, 2019). Korunan alanlar her zaman her türlü rant oluşumlarına kapalı tutulmalıdır. Bu yüzden koruma etiğinin yaygınlaştırılması şarttır, böylece kararlarda otokontrol sağlanması mümkün olur.

Doğayı kullanmaya yönelik uygulamalarda, doğal yaşamı sürdürülebilir amaçlı korumayı esas ve temel almak, her zaman ön planda tutulmalıdır. Özellikle yere özgü ve eylemlere yönelik çok hassas ve dengeli kullanımların söz konusu edilmesi şarttır. Bu doğal ortamlar yine uzmanların gözetimiyle sürekli denetlenmelidir (Kocalar, 2018). Ayrıca yetkin gönüllü

inisiyatif gruplarınca yürütülecek uygulama denetimi ve gözlemciliği gibi topluma açık yollarla da koruma süreçleri sürekli ve kalıcı bir şekilde güvence altına alınmalıdır.

Jeoturizmin Kırsal Planlama ve Kalkınmada Öne Çıkan Yanları

Planlama yoluyla kalkınma açısından Türkiye’de aşağıda da belirtildiği gibi zayıf kalan yönlerin olduğu ve geliştirilmesi gerektiği bilinmektedir. Koruma alanlarıyla ilgili 2005 yılındaki bir sempozyumun sonuç bildirisinde de yer aldığı gibi katılım gösterilerek yeniden yorumlanan maddeler (1.-9. md.) aşağıda kısaca verilmiştir (Korunan Alanlar Sempozyumu, 2005). İlk üç madde öncelikle önemlidir:

1.md. Özel yasaların mevzuatta da çelişki yaratmayacak şekilde hazırlanması gerekir.

2.md. “Korunan Alanlar Ağı” gerçek ve sanal hatta 2/3 boyutlu ortamlarda ayrı ayrı oluşturulabilir.

3.md. Katı cezai yaptırımlar ve katılımcı denetim de uygulamada düşünülmelidir.

Sonuç Bildirisinde yer alan ve bu çalışmanın çıkış noktasını güçlendiren yaklaşımların olduğu diğer maddelere (4.-9. md.) ait yorumlar ile öneriler ise altta yer almaktadır:

4.md. Alanların yönetilmesinde yöre halkının katılımının sağlanmasını önemseyen bir maddedir. Bunun için gerekli teknik ve idari altyapının ivedilikle oluşturulmasına çağrı yapılmıştır. Bu çalışmada da söz konusu paydaşların etkileşimi ve eğitsel boyutun yapılandırılması farklı açılardan zorunlu görülmektedir.

5.md. Kırsal kalkınma politikalarında, korunan alanlar çevresiyle birlikte öncelikli yerler arasında olmak zorundadır.

6.md. Korunan alanlara yönelik eşgüdüm sağlama önemli olmaktadır, bu amaçla tek bir kamu kurumunun sürece liderlik yapması ön planda tutulmalıdır.

7.md. Korunan alanlar için paydaşların iş birliği amaçlı koruma hedefleri ve dayanaklarının belirlenmesi istenmektedir. Bu hedef ve dayanaklara dair çalışma kapsamında ele alınan bazı öneriler ise altta ayrıca sunulmuştur:

Ek – Koruma Hedefleri ve Dayanakları:

Doğa tahribatını önleyici tedbirlerin gecikmeksizin alınması şarttır. Doğanın kendi kendini onarma yeteneği önemsenerak diğer müdahaleler de en aza indirilmelidir.

Doğa, gezme görme ve deneyime yönelik olarak eğitsel açıdan oldukça değerli ve ayrıcalıklı bir eğitim ortamı sağlamaktadır. Bu ortamın korunması için alınması gereken tedbirler vd. hizmetlerin ziyaretçilerce de kavratılması ve zamanla artan bir şekilde de ekoturizm modellerindeki gibi desteklenmesi gerekir.

8.md. Doğa koruma bilincinin ve sorumluluğunu arttırıcı eylem planları ile eğitim süreçleri ve kaynak oluşturma çalışmalarının daha etkin bir hale getirilmesi gerekir. Bunun için farklı disiplinlerin eğitsel yönde katkıları sağlanabilir (Örneğin; çocuklar için doğa hikayeleri ve dramaları gibi)

9. md. Milli Parklar başta olmak üzere tüm korunan doğal alanlardan, koruma statüsü kazanmadan önce değişik nedenlerle doğal yapısı bozulmuş olanlar olduğu bu madde de açıkça

görülmektedir. Önceki yıllarda hazırlanmış ve hazırlanacak Uzun Devreli Gelişim Planları (UDGP) ile Yönetim Planları ise giderek çok daha fazla önem kazanmaktadır. Her türlü zorunlu iyileştirme ve onarım çalışmaları da bu planlar içinde mutlaka öncelikli bir hale gelmektedir.

UDGP hem gönüllü eğitsel bir süreç olarak özellikle gençlere hem de zorunlu yanlarıyla yerel halkın katılımına kadar etkinleştirilebilecek süreçler içermektedir.

TÜRKİYE'DEN BAZI SAHA ÖRNEKLERİ VE DEĞERLENDİRMELER

Türkiye'nin jeoturizm algısını belirlemeyi amaçlayan bir kitap bölümünde önerilen jeopark projelerine yer verilmiştir (Akbulut, 2014, ss. 387-416). Türkiye'de Kula Jeoparkı UNESCO tarafından kabul edilen ilk jeopark alanıdır. Yukarı Kızılırmak, Tortum, Nemrut, İda (Madra), Kızılcahamam ve Levent Vadisi başlıca jeopark proje alanlarıdır. Bu çalışmada ise içinde Nemrut Milli Parkı da yer alan iki milli park örneği üzerinden jeoturizm değerlendirilmiştir.

Öncelikle milli parklar ve planlama ilişkisi ön plana alınmıştır. Öyle ki Milli Parklar Kanunu kapsamında milli park ve benzeri doğal koruma alanı olarak ilan edilen alanlarda yapılması zorunlu Uzun Devreli Gelişme Planı (UDGP) olduğu hatırlanmalıdır (1983 tarihli ve 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu). Öncelikli belirlenmesi gereken bazı alanlar (jeolojik sakıncalı alanlar, jeolojik öneme sahip alanlar) içinde belirtilen jeolojik geçmiş ise bu çalışmada da belirtildiği gibi ayrı bir önem arz etmektedir.

Kaçkar Dağları Milli Parkı ve Nemrut Milli Parkı jeolojik ve kültürel özelliklerin bir araya geldiği iki örnek olarak çalışmada seçilmiştir. Parklardaki alan kullanımları ile bunların doğal kaynak değerleri üzerindeki etkilerinden yola çıkılarak park alanında jeoturizm bilincine dair izler ve olası gelişme dinamikleri gözden geçirilmiştir.

Kaçkar Dağları Milli Parkı

Kaçkar Dağları, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde doğal ve kültürel kaynaklarıyla Türkiye ve dünyada iyi tanınan bir yöredir. Kaçkarlar jeolojik özelliklerin bir araya geldiği dağlardır. Aynı zamanda yükseklik farklarının da oluşturduğu görünümle geniş bir biyolojik çeşitliliğe sahiptir. Yaklaşık 300 mm ile 2500-3000 mm arasında değişen yıllık yağış ve farklı iklim koşullarına sahiptir. Doğu Karadeniz çok ayrıcalıklı ve zengin habitatları olan olağanüstü bir bitki örtüsü ve hayvan türü çeşitliliği ile dikkat çekmiştir (Kurdoğlu, 2001).

Doğu Karadeniz özellikle de Kaçkarlar çeşitli morfolojik süreçlerin etkisinde kalmış ve pleistosen buzullaşmaya uğramıştır (Erinç, 1945). Buna uygun şekilde tüm jeomorfolojik izler de halen tahrip olmadıysa bölgede mevcut durumdadır. Kaçkar Dağları Milli Parkı içinde yer alan bazı çarpıcı özellikler alttaki tabloda sunulmaktadır (Tablo 6).

Tablo 6. Kaçkarlar Milli Parkı içinde yer alan bazı çarpıcı özellikler.

Çarpıcı özellikler	Sayısı
Zirveler (3500 m'den daha yüksekte olanlar)	Çok sayıda bulunmaktadır.
Buzul gölü	79
Buzul vadisi	6
Dere	Çok sayıda bulunmaktadır.
Şelale	Çok sayıda bulunmaktadır.

Kaynak: Kurdoğlu, Kurdoğlu, Şen (2005).

1995 yılında Kaçkar Dağları Milli Parkı bir hafta boyunca çadır konaklamalı şekilde gezilmiş ve köylülerle de deneysel bir saha çalışması kapsamında sık temaslarda bulunulmuştur.

Bölgeye 1995'ten bu yana ise stabilize yollar yapıldıkça, turizm kapasitesinde yüksek bir artış söz konusu olmuştur. Ancak bölgede koruma bilincinin yeterince oluşturulamadığı ve doğanın eski halinin korunamadığı (Şekil 5), hatta günümüze kadar bazen plansızca bazen planlı dahi olsa turizm yoluyla da tahrip edildiği ortadadır.

Dünyadaki jeoparkların uzun süreli koruma bilincini oluşturma konusunda oldukça yüksek bir oranda başarı sağladığı ve özellikle eğitim turizmi ile birlikte olağanüstü yaygın bir şekilde olumlu etkiye sahip olabildiği görülmektedir.

Kaçkar Dağları Milli Parkı Türkiye'de önemli kırsal yerleşim alanlarından biridir. Bölgenin kırsal yerleşimlerinde süregelen yaşam ile parkın doğal ve kültürel kaynakları üzerinde ciddi anlamda fiziksel bir baskı söz konusudur. Artan turizm kapasiteleri önemli bir tehdit unsurudur. Bunun sonucu olarak günümüzde halen park alanında bir jeomiras ve jeoturizm bilincinin kendiliğinden oluşmadığı açıkça anlaşılmaktadır.

Şekil 5. Kaçkar Dağları Milli Parkı.

Nemrut Dağı Milli Parkı

Milli Park sınırları içerisinde 9 köy ve buna bağlı 27 mezra vardır. Bunlar çoğunlukla meyilli arazi üzerinde olup, Kahta çayı eteklerinden sırtlara doğru yerleşmişlerdir. Alanda mevcut yerleşimlerin çoğunun eğimli alanlarda olduğu görülmektedir. Bazı yerleşimlerin yerleri Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Nemrut Dağı Milli Parkı içinde yer alan yerleşim yerleri ve adları

Yerleşim yeri	Yerleşimlerin adı
Dağ üzerinde kurulmuşlardır.	Sırakaya Kayadibi
Dere yatağından uzakta kurulmuşlardır.	Karadut

Kaynak: Uzun, Yücel, Sirel, Peker (2005).

Nemrut Dağı Milli Parkı da önemli kırsal yerleşim alanlarından biri olarak farklı şekillerde baskı altında kalmaktadır. “Nemrut Dağı, biyolojik ya da jeomorfolojik zenginliği nedeniyle değil, sadece arkeolojik önemi nedeniyle milli park olarak ilan edilmiştir” (Uzun, Yücel, Sirel, Peker, 2005). Bölgede 2015 yılı içinde üç gün yerinde temaslar sonucunda yerleşimlerden kaynaklanan bazı sorunlar gözlemlenmiştir. O yüzden şu tespitler de ayrıca göz önüne alınmalıdır:

Bu alanlarda toprak kaybı yanında evsel atıklar sonucunda toprakta fiziksel ve kimyasal bir kirlilik göze çarpmaktadır. Yerleşimlerde bir kanalizasyon sistemi de yoktur ve su kaynaklarına yakın yerlerde ise su kirlilikleri görülmektedir. Ayrıca yerleşim yerlerinde bulunan gübrelikler ile tuvaletlerin de içme suyu kaynaklarını kirlettiği açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Yerleşimlerin gereksinimi olan altyapı çalışmaları plansız bırakılmıştır, bu durum da jeolojik ve jeomorfolojik özelliği olan bu alanlarda ciddi bir tahribata neden olmaktadır.

Milli parkta kırsal yerleşimlerde süregelen yaşam ile parkın doğal ve kültürel kaynakları arasında hem çevre kirliliği oluşumu hem de koruma bilincinin gelişimi açısından sorunlar olduğu açıkça görülmektedir. Doğa ile kurulan bu ilişkilerin sosyo-kültürel açıdan sağlıklı bir şekilde sürdürüldüğü saha çalışmasında gözlemlenmiştir. Milli park sürecinde de park alanındaki tüm bu gözlemler ve tespitler üzerinden jeoturizm bilincinin olmadığı ve oluşturulmaya da çalışılmadığı ayrıca kurumsal yetkilerdeki karmaşanın ise halen sürdüğü anlaşılmıştır.

SONUÇ

Çalışma, Türkiye'de geçmişteki duyarsızlıklardan ötürü oluşan doğal tahribatları görünür kılmaktadır. Böylece jeoturizm odaklı eğitim yoluyla kırsal kalkınma olanaklarını araştırmaktadır. Ayrıca ele alınan alanlar üzerindeki geçmiş süreçlerden de eğitimsizlikten ötürü bir ders çıkarmaya çalışmaktadır. Ancak bu şekilde geleceği daha olumlu yaklaşımlarla tasarlayıcı ve planlayıcı bir tutum içinde kalınmış olacaktır. Dolayısıyla yakın bir gelecekte yapılacak planlamaların daha çok önem kazanması yönünde çaba harcamaktadır.

Türkiye'de kırsal sosyolojinin izinde gelişim dinamiklerinin geçmişten kalan izlerini süren çalışma, jeolojik açıdan değerli olan bazı tarihi yerleşmeler üzerinden ilerlemeyi uygun görmüştür. Çalışma, seçilen milli parklar üzerinden uzun dönemli saha araştırma sonuçlarını literatürle de birlikte değerlendirmektedir.

Seçilen iki saha alanında yapılmış literatürdeki planlama ve yayın çalışmalarında; doğal kaynak değerlerinin ortaya konulması, alanda insan kaynaklı tahribatların belirlenmesi ve bu alanlarda koruma çalışmalarının nasıl olması gerektiğinin ayrıntılı bir şekilde araştırıldığı görülmektedir. Dolayısıyla, hem literatürdeki tespitler hem de sahada farklı dönemlerde yapılan gözlemler ilgili yörelerde koruma bilincinin artmadığını ve bu bilincin yaygınlaştırılmadığını açıkça göstermektedir.

Kaçkar Dağları Milli Parkı'nın 1995 yılından bu yana artan turizm etkisiyle de birlikte insan kaynaklı tahribatlara maruz kaldığı sahadan izlenimler neticesinde açıkça görülmektedir. "İnsanların gösterdiği davranışlar aldıkları eğitim ya da görgüye bağlıdır. Buna göre insanın çevreyi tahrip etme ya da koruma derecesi onun çevre bilincine bağlı şekillenmektedir" (Kurdoğlu, Kurdoğlu, Şen, 2005). Ayrıca Nemrut Milli Parkı'ndaki yerleşim alanlarının yine korumayla olan bağlantısı da çalışmada araştırılmış, 2015 yılı içinde sahada yapılan temasların yanı sıra günümüze gelen literatürle de birlikte mevcut durum karşılaştırmalı olarak yeniden gözden geçirilmiştir.

Çalışmada ön plana alınan her iki millî parktaki kırsal yerleşimlerde süregelen yaşam ile parkın doğal ve kültürel kaynakları arasında öncelikle fiziksel ve sonra da sosyo-kültürel ilişkiler yerinden gözlenip incelendiğinde, olumsuzlukların sürekli arttığı anlaşılmıştır. Bu iki millî park alanında gerçekleşen saha gözlemleri üzerinden jeoturizm ile hem kurumsal düzeyde hem de pratikte sağlıklı bağların halen kurulamadığı açıktır.

Anadolu’da çok daha geniş kapsamlı ve farklı uzmanlıklara dayalı olarak acilen oluşturulacak ortak çalışma gruplarıyla birlikte karma koruma ağ sistemleri kurulmalıdır. Bu konunun diğer ayrıntılarına yönelik yaklaşımlar yorumlara dayalı olarak metin içinde verilmiştir.

2873 sayılı Milli Parklar Kanununun kapsamında milli park ve benzeri doğal koruma alanı olarak ilan edilen alanlarda yapılması zorunlu olan Uzun Devreli Gelişme Planı (UDGP) çalışması başlıklarında öncelikli belirlenmesi gereken alanlar içinde “jeolojik sakıncalı alanlar ve jeolojik öneme sahip alanlar” da özellikle belirtilmektedir.

UDGP’ye paralel olarak gönüllü katılımlara açık eğitsel süreçler de ayrıca tasarlanmalıdır. Özellikle bu konuda gençlerin ve yerel halkın katılımına açık tutulacak eğitsel süreçler gecikilmeden yapılandırılmalıdır. Benzer çalışmalar yerel halkın koruma süreçlerine dair bazı zorunlulukları kolayca kabulünü de sağlayacaktır. Bu amaçla kırsal kesimin görüşü ve tüm ilgi gruplarına yönelik iletişim süreçleri çok daha etkin ve kalıcı bir tarzda yönetilmeli ve jeokoruma bilinci halka benimsetilmelidir.

Çalışma, günümüzdeki sürdürülebilir turizm anlayışı çerçevesinde çeşitlenen turizm türleri arasındaki farklara da kısaca vurgu yapmıştır. Günümüzde ekoturizmin popülerleştiği kadar içinin boşaltıldığı da söylenebilir. Jeoturizmin farkına varılması için ise hem coğrafyaya özgü yerel ve yaygın eğitimler düzenlenmeli hem de planlama süreçlerinden başlanılarak jeokoruma bilincinin yerleştirilmesine önem verilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla uzmanların yanı sıra yerel halkın da konuya katılımının sağlanması önemsenmelidir.

Jeoturizm bilincinin ekoturizm benzeri yaygın bir etki yaratabileceği varsayımı test edildiğinde ise seçilen dünya örnekleri üzerinden doğayla jeoturizm vasıtasıyla çok daha sağlıklı ilişkilerin kurulabileceği görülmektedir. Türkiye’de ise özellikle eğitimsizlikle birlikte bu konuda oldukça geç kalındığı açıktır. İlgili idarilerce de konunun öneminin kavranarak yaygınlaştırılmadığı görülmektedir. Üstelik kurumlar arası yetki karmaşalarının da halen aşılamadığı ortadadır.

Doğal kaynakların kullanımını ve yönetimini yerel halkla birlikte gerçekleştiren eğitsel yaklaşımların yokluğu, önemsenmesini gerektirmektedir. Sürece katılımları sağlamayı ve arttırmayı böylece kamuoyu oluşturmayı hedefleyen desteklerin ön plana alınması beklenmektedir.

Jeoturizm/Jeopark/Jeomiras/Jeosit konusundaki disiplinler arası bilimsel çalışmalar daha da arttırılmalıdır. Jeoturizm, jeopark, jeomiras ve jeositlerle ilgili yabancı ülke örnekleri karşılaştırmalı olarak incelenerek yeni koruma yöntemleri geliştirilebilir. Bunun yanı sıra alanların görselleştirilmesi ve sanal yollarla canlandırılması gibi eğitsel ve destekleyici diğer çalışmalara yönelik sivil toplum örgütlerinin girişimleri de özendirilmelidir.

Jeolojik/jeomorfolojik öneme haiz alanların korunmasına yönelik küresel stratejik bir düşüncenin geliştirilmesi amaçlı girişimlere de odaklanılmalı ve ortak dayanışma yolları arttırılmalıdır.

TEŞEKKÜR

Çalışma, 2010 döneminde başlayıp tamamlanmış olan konuyla ilgili doğal korunan alanlardaki farklı bazı projelerin (Bafa/Aydın; ROSA/RGSA) ve disiplinler arası koruma yaklaşımlarıyla yapılan diğer bazı yayınların gecikmiş ortak bir çıktısıdır ve ilk hali bir etkinlikte de (CEDESU2021) sunulmuş olup, etkinlik kitabında yayımlanacaktır.

KAYNAKÇA

- 19.8.1989 tarihli R.G. “Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespiti ve Tescili Hakkında Yönetmelik”.
- 31 Ağustos 1956 tarihli ve 6831 sayılı “Orman Kanunu” 4. ve 25 md.
- 9 Ağustos 1983 tarihli ve 2873 sayılı “Milli Parklar Kanunu” Resmî Gazete: (11 Ağustos 1983, Sayı: 18132).
- Akbulut, G. (2014). Önerilen Levent Vadisi Jeoparkı'nda Jeositler. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38 (1), s. 29-45.
- Akbulut Özpays, G. (2018). Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma ve Doğa Koruma İlişkisi Mevcut Durum, Sorunlar ve Çözüm Önerileri” *Sürdürülebilir Kalkınma ve Türkiye* (Ed. F. Arslan, A. Karadağ, P. Aksak), Gazi Kitabevi, Ankara, ss. 85-114.
- Akbulut Özpays, G. (2021). Geotourism and Proposed Projects in Turkey. (Ed. Bahrm Nekouie Sadry). *The Geotourism Industry in the 21st Century*, Apple Academic Press (AAP), USA.
- Carreras, J., Druguet, E. (2000). Geological heritage, an essential part of the integral management of World heritage in protected sites. In Baretino D., Wimbledon W.A.P., Gallego E. (Eds.): Geological Heritage: its conservation and management. *Lectures presented in the III International Symposium ProGEO on the Conservation of the Geological Heritage*, 1999. Madrid (Spain), 95-110.
- Demir, C., Çevirgen, A. (2006). *Ekoturizm Yönetimi*. Nobel, Şubat, 2006, Ankara.
- Dreesen, R. (2012). Geotouristic Initiatives in The Province of Limburg: Information Stimulates Awareness of Geological Heritage, *Proceedings of the Contact Forum “Geoheritage, Geoconservation & Geotourism”*, November 15, Brussels.
- English Riviera Geopark. (2021). <https://www.englishrivierageopark.org.uk> (Erişim Tarihi, 12 Aralık 2021).
- European Geoparks. (2021). *European Geoparks*. <https://www.europeangeoparks.org> (Erişim Tarihi, 12 Aralık 2021).
- Erinç, S. (1945). *Doğu Karadeniz Dağlarında Glasyalmorfoloji Araştırmaları*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, Coğrafya Enstitüsü, Doktora Tezleri Serisi, No: 1, İstanbul.
- Global Geopark. (2021). *Global Geopark*. <https://www.globalgeopark.org> (Erişim Tarihi, 12 Aralık 2021).
- Geoparks. (2021). *Geoparks*. <https://www.geoparks.net> (Erişim Tarihi, 12 Aralık 2021).
- Jeolojik Mirası Koruma Derneği (JEMİRKO), (2021). <https://www.jemirko.org.tr/> (Erişim Tarihi, 12 Aralık 2021).
- Kocalar, A. C. (2018). “Koruma Alanları”nın Yükselen Rantı ile Çevre-Orman Koruma Mevzuatındaki Değişimler ve “Bolu-Gölcük Tabiat Parkı” Örneği, *Kesit Akademi*, 2018 (16), ss. 136-159 .
- Kocalar, A. C. (2019). Çevre Hukuku İncelemesi: ‘Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanunu Tasarısı (2012)’. *International Journal of Political Science and Urban Studies*, 7 (2), 445-476 . DOI: 10.14782/ipsus.623239
- Korunan Doğal Alanlar Sempozyumu. (2005). *Sonuç Bildirgesi*. Korunan Doğal Alanlar Sempozyumu, 8-10-Eylül 2005, Isparta. <http://ormanweb.isparta.edu.tr/kdas/index.php?page=sonucbildirgesi> (Erişim Tarihi, 12 Aralık 2021).
- Kurdoğlu, O. (2001). Korunan Alanlar ve Ekoturizmin Karadeniz Bölgesi Açısından İrdelenmesi, *Orman ve Av*, ISSN 1303-040X, Sayı: 2001 (4).
- Kurdoğlu, O., Kurdoğlu, B. Ç., Şen, G. (2005). Çevre İçin Eğitimde Korunan Alanların Rolü: Kaçkar Dağları Milli Parkı Örneği, *Korunan Doğal Alanlar Sempozyumu*, 8-10 Eylül 2005, SDÜ, Isparta.
- MTA-TUJEMAP. (2021). <https://www.mta.gov.tr/v3.0/birimler/tujemap-veri-tabani> (Erişim Tarihi, 12 Aralık 2021).
- Petrified Forest. (2021). Greece, <https://www.petrifiedforest.gr> (Erişim Tarihi, 12 Aralık 2021).
- TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası. (2021). “Jeolojik Açından Tabiat Varlıkları” Jeolojik Miras’ın Önemi ve Türkiye’deki Durum Hakkında Rapor. Jeoloji Mühendisleri Odası Yayın No: 137 ISBN: 978-605-01-1272-6 https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/cc1e840476ae293_ek.pdf (Erişim Tarihi, 12 Aralık 2021).
- UNESCO. (2021). <https://www.unesco.org> (Erişim Tarihi, 12 Aralık 2021).
- Uzun, G., Yücel, M., Sirel, B., Peker, N. (2005). Nemrut Dağı Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı, *Korunan Doğal Alanlar Sempozyumu*, 8-10 Eylül 2005, SDÜ, Isparta.
- Yeşil Atlas. (2003). Türkiye’nin Korunan Alanları. *Yeşil Atlas*. 6, Kasım 2003, s. 51. İstanbul: Doğan Ofset.
- Yeşil Atlas. (2003). *Natura 2000 Alanları-Doğal Yaşam Ortamları SPA ve SAC Alanları, Jeolojik Miras Alanları, Ekocoğrafyalar*, “Sıfır Yok Oluş Alanları” DBR Yayıncılık, Sayı 6., İstanbul.
- Yücel, M. (2005). Korunan Alanların Sınıflandırılması ve Uzun Devreli Gelişme Planları Yapımında Yaşanan Sorunlar. *Korunan Doğal Alanlar Sempozyumu*, 8-10 Eylül 2005, SDÜ, Isparta.
- Yücel, M. ve Babuş, D. (2005). Doğa Korumanın Tarihçesi ve Türkiye’deki Gelişmeler. *Doğu Akdeniz Ormanlık Araştırma Müdürlüğü Dergisi*, sayı:11, s.151-175.